

Характеризуючи розділ 21 КПК України, варто відмітити, що, наданий вітчизняним законодавцем, перелік негласних (слідчих) розшукових дій є набагато більшим від закріплених у законодавстві зарубіжних країн, зокрема, ФРН та Грузії [7, с. 113].

Таким чином, **підсумовуючи викладене**, зазначу, що незважаючи на свою прогресивність у сфері захисту прав і свобод людини інститут негласних слідчих (розшукових) дій як ефективний засіб кримінально-процесуального доказування, носить велими проблемний характер, і потребує вдосконалення як і процесуальної форми, так і узгодження організаційно-тактичних аспектів їх практичного застосування.

Отже, тільки правильне застосування Кримінального процесуального законодавства, та законів України, що стосуються оперативно-розшукової діяльності сприятимуть не тільки швидкому, повному, всебічному розкриттю кримінальних правопорушень, а дадуть змогу громадянам захистити свої права та свободи, а також з довірою ставитись до працівників Національної поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 22.10.2019).
2. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
3. Логвиненко І. А., Гавриленко О. А. Органи охорони громадського порядку в Україні доби Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1998. Вип. 3–4. С. 126–137. URL: <http://old.visnyk.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download=18225> (дата звернення: 24.10.2019).
4. Самойленко Е. А. Киевская городская полиция в середине XIX – начале XX веков. Харьков : Нац. у-нт внутр. дел, 2000. 210 с.
5. Вінчук В. В., Черхавський М. В. Окремі проблеми закріплення негласних слідчих (розшукових) дій у Кримінальному процесуальному кодексі України. *Право і Безпека*. 2016. № 3 (62). С. 66–70. URL: <http://old.pb.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download=27995> (дата звернення: 24.10.2019).
6. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 270–276.
7. Скулиш Є. Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Правознавство*. 2012. № 618. С. 108–114.

Одержано 31.10.2019

УДК 343.1

Дмитро Вадимович ВІТЕР,

аспірант Харківського науково-дослідного інституту
судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса

ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ

Згідно ч. 1 ст. 84 КПК доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому процесуальним кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальні джерела виявлення зазначених відомостей закріплені в ч. 2 ст. 84 КПК України, де зазначено, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Законодавець до них відносить: показання підозрюваного, обвинуваченого; показання потерпілого, свідка; висновок і показання експерта; висновок і свідчення фахівця; речові докази; протоколи слідчих і судових дій; документи.

Слід підкреслити, що об'єктивно в навколишньому світі існують не докази, а сліди, залишені тією або іншою подією, які містять інформацію про дану подію, та яким ще тільки належить набути належну процесуальну форму з метою перетворення в докази. З цього приводу справедливо зазначав Р. С. Белкін, який стверджував, що при скоєнні злочинного діяння з'являються, строго кажучи, не самі докази, а та інформація про вчинений злочин, яка може як набути, так і не набути в силу певних причин значення доказу. При збиранні доказів мова фактично йде про отримання інформації про злочин, яка, в разі належного дослідження та оцінки слідчим, може бути наділена статусом доказу [1, с. 129].

Основою гносеологічної характеристики поняття доказів є філософське вчення про відображення як загальну властивість матерії. Саме у результаті реалізації даного процесу відбувається утворення слідів (образів) злочину на предметах матеріального світу та у свідомості людей, за допомогою яких стає можливим встановлення обставин, важливих для правильного вирішення кримінального провадження [2, с. 148]. Крім того, практично будь-які предмети (об'єкти) матеріального світу, що несуть на собі відомості (фактичні дані) у вигляді слідів злочину, можуть бути визнані речовими доказами.

Дослідженню окреслених питань безпосередньо чи опосередковано присвячено роботи Т. В. Авер'янової, Р. С. Белкіна, В. П. Бахіна, Г. Л. Грановського, В. Г. Гончаренка; Н. І. Кліменко, В. Е. Коновалової, Н. П. Майлис,

Є. М. Моїсєєва, С. М. Потапова, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, О. О. Ейсмана, О. О. Ексархопуло та інших відомих криміналістів.

Криміналістична значимість матеріальних предметів зі слідами злочину полягає в тому, що слідоутворююча інформація в даному випадку повідомляє про подію злочину без емоційно-суб'єктивної складової, часто містить безліч спотворень і неточностей, як це нерідко буває в показаннях учасників процесу. Саме така інформація є вихідною і найбільш значущою, від правильного отримання та оцінки якої безпосередньо залежить результат розслідування злочину. Даний факт визначає також ті ключові позиції, які займає в криміналістиці дослідження питання поняття та особливостей матеріальних слідів і механізму слідоутворення, а також їх використання в кримінальному судочинстві відповідними суб'єктами доказування.

Пол Кірк (1953) у 2-му виданні своєї праці «Розслідування злочинів», випущеної під редакцією Торнтон (1974), запропонував оцінювати значення речових доказів у такий спосіб:

- це фактичні докази;
- речові докази не можуть бути помилковими;
- вони не можуть обумовлювати самі себе;
- вони не можуть повністю бути відсутніми.

Помилковим може бути тільки їх тлумачення. Людина, найчастіше, просто може бути нездатною їх знайти, вивчити та зрозуміти, тим самим зменшивши їх значення [3]. З таким трактуванням складно не погодитись.

Як справедливо зазначає Джон Хорсуелл у своєму дослідженні, присвяченому питанням огляду місця злочину, необхідний обсяг речових доказів вимірюється виходячи з їх користі для:

- встановлення факту вчинення злочину;
- ідентифікації особи або осіб, причетних до скоєння злочину;
- встановлення невинності будь-кого, хто потрапляє під підозру [4].

Слід зазначити, що, з огляду на специфіку розслідування злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм, найбільшу актуальність і значимість представлятимуть сліди в широкому сенсі слова, а саме: сліди-відображення, інакше кажучи, зафіксовані своєрідні зміни обстановки події чи зміни станів об'єктів. Особливість порушень у сфері фінансування соціальних цільових програм під час витрачання бюджетних коштів полягає в обов'язковому (в 100 % випадків) документальному відображенні проведення відповідних розрахунково-платіжних операцій, існування відповідної фінансової й товаросупроводжувальної документації, що обумовлює значимість отримання в процесі розслідування саме матеріальної інформації про вчинений злочин.

Законодавче визначення інформації закріплено в Законі України «Про інформацію» (ст. 1), згідно з якою: інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [5]. Інформація, як зміст доказів, містить в собі дані про конкретні обставини кримінального провадження. При цьому інформація не віддільна від свого матеріального носія: звукових та електромагнітних хвиль, паперових, електронних чи інших носіїв.

Традиційно докази, які містять найбільшу кількість інформації при високому ступені її достовірності, визначають, як правило, як обов'язкові докази. Як відзначав Р. С. Белкін, під обов'язковими доказами слід розуміти джерела доказів і самі докази, за відсутності яких неможливо зробити висновок про всебічне та повне розслідування кримінальної справи, а зібрані докази визнати в якості достатніх [6, с. 92].

Під час розслідування злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм таку роль виконують докази-документи, зміст яких визначено виконавчо-розпорядчою, оперативно-господарською чи іншою діяльністю, яка слугує засобом встановлення фактів, що мають істотне значення для конкретного кримінального провадження. Згідно Закону України «Про інформацію» (ст. 1) документ визначено, як матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі [5].

Поряд із цим, документ є матеріальним носієм із зафіксованою на ньому в будь-якій формі інформацією у вигляді: тексту, звукозапису, зображення і (або) їх поєднання, який має реквізити, що дозволяють його ідентифікувати, і призначений для передачі в часі і в просторі з метою громадського використання та зберігання, що знайшло своє відображення у процесуальному законодавстві України. Так, згідно ч. 1 ст. 99 КПК документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [7].

Крім того, законодавчо передбачено (ч. 2 ст. 99 КПК), що до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою цієї статті, можуть належати:

- 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні);
- 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;
- 3) складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;
- 4) висновки ревізій та акти перевірок.

Матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані з дотриманням вимог процесуального законодавства, за умови відповідності вимогам ст. 99 КПК, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Змістом документу є викладені або засвідчені в ньому відомості про обставини, що мають значення для справи. Документи залучаються до процесу різними шляхами, а саме:

- виявлення при провадженні слідчих дій;
- витребування судом, прокурором, слідчим;
- подання учасниками процесу.

Під час розслідування злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм документи можуть бути віднесені як до законодавчо передбаченої категорії «документи» (у випадках, коли інформація, що цікавить слідчого міститься в самому змісті даного документа чи у відомостях, викладених в тексті, наприклад, у фінансово-розпорядчому документі, який санкціонує витрачання коштів), так і до категорії «речових доказів» (у випадках, коли інформація відображена безпосередньо на самому документі, наприклад, документ, містить ознаки підробки санкціонуючого підпису, наявні підчищення, виправлення тощо).

Всі документи, які виступають у ролі обов'язкових доказів під час розслідування злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм, як правило, носять офіційний характер, оскільки є результатом виконавчо-розпорядчої діяльності організацій, у зв'язку із чим, з метою визначення достовірності та справжності даних об'єктів в якості доказів, у процесі їх вивчення слід звернути увагу на низку моментів.

Одним із таких моментів є те, що зазначені документи повинні містити встановлені для них реквізити. Так, аналізуючи огляд документів, І. А. Попов зазначає, що під час огляду кожного документу слідчому необхідно звертати пильну увагу на всі реквізити та фіксувати при цьому інформацію: ким, коли і де документ був складений або виданий; чи була наділена особа, яка його підписала, необхідними повноваженнями тощо [8, с. 400].

Необхідно погодитись із тим, що слідчому при вивченні документів необхідно також належним чином дослідити питання відповідності компетенції особи, яка підписала документ, змісту даного документа, а саме: з урахуванням комплексного вивчення інших доказів упевнитися в тому, що він походить від органу, уповноваженого представляти даний вид доказів, підписаний особою, що має право підпису даного документу.

Наявність в тексті документа дати є одним з обов'язкових посвідчувальних реквізитів. Дата документа – це дата його підписання, затвердження, прийняття, зареєстрування, яку оформляють цифровим способом [9], причому документи, видані двома або більше організаціями, повинні мати одну (єдину) дату.

Криміналістично значущим для встановлення причетності конкретних осіб до вчинення злочинів в окресленій сфері та протиправності їх дій є той факт, що юридичну силу документ набуває тільки після підписання і, відповідно, достовірність такої матеріально-фіксованої інформації може розглядатися лише з дати нанесення останнього з усіх необхідних реквізитів (дати підписання, самого підпису, відбитка печатки, вихідного реєстраційного номеру тощо). Підпис документу, що є одним з його обов'язкових реквізитів, є різновидом рукописного тексту у вигляді власноручного розпису уповноваженої посадової особи, що посвідчує документ.

Специфіка та важливість інформації, яка міститься у фінансових документах-доказах, обумовлює ту обставину, що часто нормативно заборонено нанесення зображення підпису з використанням факсиміле або інших способів копіювання на дорученнях, платіжних документах чи інших документах, які мають фінансові наслідки, оскільки при цьому практично неможливо встановити, що таке зображення нанесено безпосередньо тією особою, від імені якої підписано документ.

Також необхідно зазначити, що у зв'язку з удосконаленням інформаційного обміну в усіх сферах суспільних відносин все більшого розвитку набуває система електронного документообігу. Згідно Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документ це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Склад і порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначається законодавством. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною [10].

У сучасних умовах необхідність прискорення грошових розрахунків й інформаційного обміну в цілому вимагає застосування технічних засобів у цій сфері відносин, яка раніше була традиційно орієнтована на паперові носії інформації. Зокрема, це означає обмін даними на електронних носіях, застосування дистанційного зв'язку між банком й іншими установами, а також електронний документообіг організацій, які отримують бюджетні кошти та знаходяться на казначейській системі обслуговування, з відповідними органами. Окреслені обставини тягнуть за собою необхідність застосування при підписанні документів електронно-цифрового підпису згідно з вимогами ст. 6 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг». У зв'язку зі специфікою технічної складової зазначених правовідносин, з метою отримання матеріально-фіксованої доказової інформації, яка міститься в електронних документах фінансового змісту, підписаних електронно-цифровим підписом, доцільним для оцінки даної інформації є залучення слідчим фахівців відповідного профілю.

З урахуванням викладеного зауважимо, що під документами, які є джерелами доказів у провадженнях щодо злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм, слід розуміти матеріальні носії інформації, що містять зафіксовані в письмовій та електронній формі відомості про фінансово-господарську діяльність організації; про посадові повноваження тієї чи іншої особи; про результати зовнішніх перевірок організації, проведених контрольно-наглядовими органами тощо, на підставі яких встановлюються обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування.

Список бібліографічних посилань

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики. Общая теория криминалистики : в 3 т. : Т. 1. М. : Юристъ, 1997. 538 с.
2. Соколов Ю. Н. Информационная природа уголовно-процессуальных доказательств. *Российский юридический журнал*. 2010. № 5. С. 148–154.
3. Kirk P. L. Crime Investigation – Physical Evidence and the Police Laboratory. New York : John Wiley&Sons, 1953. 806 p.
4. Horswell J. The Practice Of Crime Scene Investigation. Boca Raton ; London ; New York ; Washington, D.C. : CRC Press LLC, 2004. P. 33.
5. Про інформацію : закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650. (Зі змін. та допов.).
6. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств. М. : Наука, 1966. 295 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88. (Зі змін. та допов.).
8. Попов И. А. Глава 24. Осмотр. Освидетельствование. Следственный эксперимент // Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. В. В. Мозякова. М. : Экзамен XXI, 2002. С. 400.
9. ДСТУ 4163-2003. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів. Чинний від 01.09.2003. офіц. вид. Київ, 2003. (Інформація та документація).
10. Про електронні документи та електронний документообіг : закон України від 22.05.2003 № 851-IV *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275. (Зі змін. та допов.).

Одержано 15.10.2019

УДК 001.891

Ігор Володимирович ВЛАСЕНКО,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-3882-530X>

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО ГУРТКА КАФЕДРИ ТАКТИЧНОЇ І СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ХНУВС

Життя Харківського національного університету внутрішніх справ не можливе без наукової діяльності курсантів та студентів. В університеті створено та успішно функціонує наукове товариство студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів, докторантів і молодих вчених Університету. Цей напрямок є суттєвим і у діяльності кафедри Тактичної і спеціальної фізичної підготовки. Курсанти та студенти, які вступили до складу наукового гуртка кафедри ТСФП, автоматично набувають статусу членів Наукового товариства. А викладачі кафедри мають змогу долучити до загальноуніверситетського напрямку майбутніх науковців.

Кафедра Тактичної і спеціальної фізичної підготовки університету має певні досягнення та специфічні особливості наукової діяльності курсантів та студентів. Накопичений досвід потребує узагальнення та оприлюднення.

Перший набір курсантів до наукового гуртку, тоді ще кафедри Тактико-спеціальної підготовки, відбувся у 2002 році. І вже наступного року з'явилися перші наукові здобутки, два курсанти прийняли участь у написанні наукових статей. Перші роботи носили суто теоретичний характер і не мали достатньої опробованості, бракувало практичної значимості. Але перші кроки гуртку кафедри вказали на наявність значних прогалин у науковому підході до правоохоронної діяльності, як казали курсанти бракувало «поліцейської науки». Вже в перші роки існування були визначені основні напрямки діяльності курсантського наукового гуртку кафедри:

- забезпечення особистої безпеки правоохоронців у нормальних та екстремальних ситуаціях;
- підвищення ефективності дій правоохоронців при виконанні службово-бойових задач.

Щороку відбувався набір до гуртку з числа першокурсників, а їх старші товариші вже передавали свій досвід і своє відношення до нового підходу, експериментальної науки у правоохоронній діяльності. Відпрацьовувалася спадкоємність та передача досвіду наступному поколінню, в результаті чого зараз можна казати про яскраві особливості діяльності гуртку кафедри, гурток став науково-практичним. На цей час основними напрямками діяльності гуртку кафедри є:

1. Наукова діяльність (написання статей, тез, виступи на конференціях, написання наукових робіт);
2. Експериментальні дослідження, тренування дій сил правопорядку в штатних та екстремальних ситуаціях;
3. Показові виступи;
4. Виїзні тренінги (польові виходи, альпінізм, штурмова підготовка, пейнтбол, стрибки з парашутом і т. ін.).

До складу гуртка входить Тактико-спеціальний підрозділ (ТСП) «Щит». До основних задач цього підрозділу відносяться:

1. Дії поліцейських у екстремальних умовах;
2. Опрацювання нових способів, методик, принципів, методів підготовки та виконання службово-бойових задач особовим складом Національної поліції;
3. Підготовка до виконання службово-бойових задач у підрозділах Національної поліції.